

ΣΤΑΘΜΙΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ ΤΟΥ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΗΣ ΠΑΡΗΓΟΡΗΤΙΚΗΣ ΘΕΡΑΠΕΙΑΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΑΡΜΑΚΟΠΟΙΩΝ.

Αλιφέρης Ε.^{1,4}, Πουλιάκης Α. ², Δάλλα Χ. ³, Κουλιεράκης Γ. ⁴, Γκαράνη – Παπαδάτου Τ.⁴

1.Ναυτικό Νοσοκομείο Αθηνών

2.Β΄ Εργαστήριο Παθολογικής Ανατομικής, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Π.Γ.Ν. «Αττικόν»

3.Εργαστήριο Φαρμακολογίας, Ιατρική Σχολή ΕΚΠΑ

4.Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής, Τμήμα Πολιτικών Δημόσιας Υγείας

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Εισαγωγή. Η παρηγορητική θεραπεία είναι καθοριστικής σημασίας για την ποιότητα ζωής των ασθενών με καρκίνο. Η επιστημονική κοινότητα των φαρμακοποιών της ελληνικής επικράτειας έχει πολύ σημαντικό γνωστικό υπόβαθρο και θα μπορούσε να συνδράμει στην κατεύθυνση αυτή.

Σκοπός. Σκοπός της παρούσας μελέτης ήταν ο προσδιορισμός των αντιλήψεων των φαρμακοποιών για τη παρηγορητική θεραπεία και η στάθμιση της ελληνικής έκδοσης του ερωτηματολογίου περί οδηγίων στο τέλος της ζωής για τη φροντίδα ηλικιωμένων του Πανεπιστημίου Flinders της Αυστραλίας.

Μέθοδοι. Το ερωτηματολόγιο – μετά την άδεια των ερευνητών - μεταφράστηκε (διπλή μετάφραση) και έγινε η πολιτιστική προσαρμογή στην ελληνική πραγματικότητα. Κατόπιν αξιολογήθηκε από κριτές ως προς την σχετικότητα και την κανονικότητα των ερωτήσεων. Προκειμένου να ελεγχθεί ο βαθμός αξιοπιστίας των απαντήσεων υπολογίστηκε ο συντελεστής α κατά Cronbach καθώς και ο συντελεστής ω κατά McDonald, όπου ήταν εφικτό. Το ερωτηματολόγιο διανεμήθηκε ηλεκτρονικά και ανώνυμα σε 28 (είκοσι οκτώ) φαρμακοποιούς διαφόρων ιδιοτήτων.

Αποτελέσματα. Όλες οι ερωτήσεις αξιολογήθηκαν από τους κριτές με βαθμό μεγαλύτερο ή ίσο του 4.2 (με άριστα το 5), γεγονός που υποδεικνύει την υψηλή σχετικότητα και κατανοητότητα των ερωτήσεων του ερωτηματολογίου. Στις ερωτήσεις όπου υπήρχε μία λογική συνέχεια (η δεύτερη απάντηση ήταν προϊόν της πρώτης) ο βαθμός συμφωνίας (α & ω) ήταν από 92% - 100%, όπως αναμένεται σε ένα αξιόπιστο ερωτηματολόγιο. Στην ερώτηση «Ανταποκρίνεται αυτός ο ορισμός σε αυτό που εσείς καταλαβαίνετε ως παρηγορητική φροντίδα» 26 άτομα (92.86%) απάντησαν καταφατικά γεγονός που δείχνει ότι οι ερωτηθέντες αποτελούν ένα αξιόπιστο κοινό. Στην ερώτηση για Το Βέλτιστο Πιθανό Ιστορικό Φαρμάκων και τη χρήση αντίστοιχου λογισμικού όπως και στην ερώτηση περί χρήσης δωρεάν εφαρμογής για υπολογισμό της δοσολογίας φαρμάκων, ο βαθμός εσωτερικής συνοχής είναι της τάξης του 100%.

Συμπεράσματα. Η ελληνική έκδοση του ερωτηματολογίου για τη κατανόηση της παρηγορητικής θεραπείας από την επιστημονική κοινότητα των φαρμακοποιών κρίνεται ικανοποιητική και το ερωτηματολόγιο αξιόπιστο.

Αλιφέρης Ευάγγελος
ΠΑΔΑ, Τμήμα Πολιτικών Δημόσιας Υγείας/ Ναυτικό Νοσοκομείο Αθηνών
Email: ealiferis@uniwa.gr
Phone: 6908554391
Website: [Εργαστήριο Αξιολόγησης Τεχνολογιών Υγείας | Τμήμα Πολιτικών Δημόσιας Υγείας \(uniwa.gr\)](#)

Εισαγωγή

Ο καρκίνος εξακολουθεί να αποτελεί μία από τις πρώτες αιτίες θανάτου απαριθμώντας περίπου 10 εκατομμύρια θανάτους το 2020 με ένα από τα μεγάλα προβλήματα στις περιπτώσεις καρκίνου να είναι η αποτελεσματική διαχείριση του καρκινικού πόνου. Η παρηγορητική θεραπεία επομένως είναι καθοριστικής σημασίας για την ποιότητα ζωής των ασθενών με καρκίνο. Η επιστημονική κοινότητα των φαρμακοποιών της ελληνικής επικράτειας έχει πολύ σημαντικό γνωστικό υπόβαθρο και θα μπορούσε να συνδράμει στην κατεύθυνση αυτή. Στη μελέτη αυτή έγινε η στάθμιση της ελληνικής έκδοσης του ερωτηματολογίου περί οδηγίων στο τέλος της ζωής για τη φροντίδα ηλικιωμένων του Πανεπιστημίου Flinders της Αυστραλίας που θα χρησιμοποιηθεί ως εργαλείο στη συνέχεια για τον προσδιορισμό των αντιλήψεων και του ρόλου των φαρμακοποιών για τη παρηγορητική θεραπεία.

Υλικά και Μέθοδος

Για τη κατάρτιση του ερωτηματολογίου ζητήθηκε εγγράφως και δόθηκε εγγράφως η αντίστοιχη άδεια για την χρησιμοποίηση του ερωτηματολογίου της μελέτης των Tait et al 2021. Το ερωτηματολόγιο μεταφράστηκε στα ελληνικά και προσαρμόστηκε πολιτισμικά στις ιδιαιτερότητες της ελληνικής πραγματικότητας και βαθμολογήθηκε από αξιολογητές. Δείγμα αποτέλεσαν οι φαρμακοποιοί όλης της της χώρας και όλων των ιδιοτήτων. Το ερωτηματολόγιο απεστάλη ηλεκτρονικά σε συνεννόηση και συνεργασία με την Πανελλήνια Ένωση Φαρμακοποιών, την Πανελλήνια Ένωση Νοσοκομειακών Φαρμακοποιών και των κατά τόπους Φαρμακευτικών Συλλόγων. Για την αποστολή των ερωτηματολογίων είχε πρώτα εξασφαλιστεί η σχετική έγκριση από την Επιτροπή Ηθικής Δεοντολογίας της Έρευνας του Πανεπιστημίου.

Τα δεδομένα καταγράφηκαν σε αρχείο Microsoft Excel ώστε σε κάθε στήλη να αντιστοιχεί μία μετρούμενη παράμετρος και κάθε γραμμή στα δεδομένα ενός ερωτηματολογίου. Με αυτό το τύπο καταγραφής διευκολύνεται η εξαγωγή συγκεντρωτικών στοιχείων για τη μελέτη των δεδομένων. Η στατιστική ανάλυση πραγματοποιήθηκε με τη γλώσσα προγραμματισμού R καθώς και με τη βοήθεια του προγράμματος Excel 2007 for Windows (Microsoft corporation). Για τα περιγραφικά στοιχεία, στις αριθμητικές μεταβλητές αναφέρεται η διάμεση τιμή (median) και το 1^ο και 3^ο τεταρτημόριο (Q1, Q3) αλλά και για λόγους πληρότητας η μέση τιμή (mean) και η τυπική απόκλιση (Standard Deviation SD). Για τα κατηγορικά δεδομένα παρουσιάζεται η συχνότητα εμφάνισης (frequency) και το ποσοστό που αντιστοιχεί. Για την ανάλυση των στοιχείων (συμπερασματολογία) που εκφράζονται με αριθμητική τιμή (π.χ. αποτελέσματα ερωτήσεων σε κλίμακα Likert) η ανάλυση πραγματοποιήθηκε με τη μέθοδο Kruskal-Wallis δεδομένου ότι δεν διασφαλίζεται η κανονικότητά των δεδομένων (όπως προκύπτει από τη δοκιμασία Kolmogorov Smirnov) ενώ για τα δεδομένα που εκφράζονται με κατηγορικό τρόπο (π.χ. ηλικιακή ομάδα) πραγματοποιήθηκε η δοκιμασία x2 και εφόσον απαιτούνταν η δοκιμασία Fisher exact.

Προκειμένου να ελεγχθεί ο βαθμός αξιοπιστίας των απαντήσεων υπολογίστηκε ο συντελεστής α (άλφα) κατά Κρόνμπαχ (Cronbach) ο οποίος όσο έχει τιμή πιο κοντά στο 100% δείχνει υψηλή εσωτερική συνοχή και αξιοπιστία του ερωτηματολογίου. Επιπλέον υπολογίστηκε και ο συντελεστής ω κατά McDonald ο οποίος βασίζεται σε παραγοντική αναλυτική προσέγγιση, σε αντίθεση με τον συντελεστή α (κατά Cronbach), που βασίζεται κυρίως στη συσχέτιση μεταξύ των ερωτήσεων. Ο συντελεστής ω έχει αποδειχθεί ότι είναι πιο ανθεκτικός από τον α έναντι αποκλίσεων από τις παραδοχές του α, και επομένως είναι γενικά ένα πιο κατάλληλο μέτρο εσωτερικής συνοχής. Το επίπεδο σημαντικότητας τέθηκε μικρότερο από το 0.05 και όλες οι στατιστικές δοκιμασίες ήταν αμφίπλευρες.

Αποτελέσματα

Πραγματοποιήθηκε η αξιολόγηση του μεταφρασμένου ερωτηματολογίου από πέντε εξειδικευμένους αξιολογητές. Κάθε ερώτηση αξιολογήθηκε σε σχέση με τη σχετικότητα της με το θέμα της έρευνας καθώς και την κατανοητότητά της χρησιμοποιώντας μια κλίμακα αξιολόγησης από 1 έως 5, όπου το 5 αντιστοιχεί σε άριστη αξιολόγηση. Τα αποτελέσματα ανέδειξαν ότι όλες οι ερωτήσεις αξιολογήθηκαν με βαθμό μεγαλύτερο ή ίσο του 4.2, υποδεικνύοντας υψηλή σχετικότητα και κατανοητότητα των ερωτήσεων του ερωτηματολογίου. Εικοσιοκτώ ερωτηματολόγια συμπληρώθηκαν κατά την πιλοτική φάση της εφαρμογής. Προκειμένου να ελεγχθεί η αξιοπιστία και εγκυρότητα ελέγχθηκαν διάφορες ερωτήσεις; για τυχόν ασυνέπεια. Τα αποτελέσματα αναλύονται στη συνέχεια

1. Και τα 28 άτομα συμφώνησαν να συμπληρώσουν το ερωτηματολόγιο και στη συνέχεια απάντησαν σε όλες τις ερωτήσεις, βαθμός συμφωνίας 100%.

2. Στην ερώτηση Q_B_10 ("Πόσο συχνά παρέχετε υπηρεσίες σε καρκινοπαθείς ασθενείς) τέσσερεις συμμετέχοντες απάντησαν ποτέ και στην επόμενη ερώτηση Q_B_11 ("Κατά τη γνώμη σας, τι ποσοστό των ασθενών που φροντίζετε μπορεί να καταλήξει μέσα στους επόμενους 12 μήνες) οι ίδιοι ερωτηθέντες απάντησαν ή δεν γνωρίζω ή 0%, όπως αναμένεται σε ένα αξιόπιστο ερωτηματολόγιο.

3. Στην ερώτηση Q_C_14 ("Ανταποκρίνεται αυτός ο ορισμός σε αυτό που εσείς καταλαβαίνετε ως παρηγορητική φροντίδα) 26 (92.86%) άτομα απάντησαν καταφατικά γεγονός που δείχνει ότι στο πιλοτικό στάδιο οι ερωτηθέντες αποτελούν ένα γενικά αξιόπιστο κοινό. Ένα άτομο απάντησε δεν γνωρίζω και ένα Όχι (συνολικά ποσοστό 7.14%).

4. Στην επόμενη ερώτηση Q_C_15 (Παρακαλούμε σημειώστε σύντομα πως αντιλαμβάνεστε τον όρο " παρηγορητική θεραπεία") το ένα άτομο που απάντησε στην Q_C_14 «Δεν γνωρίζω» Απάντησε επίσης δεν γνωρίζω όπως αναμένεται σε ένα αξιόπιστο ερωτηματολόγιο.

5. Στην ερώτηση Q_C_18 (Γνωρίζετε περιπτώσεις καρκινοπαθών ασθενών με ανάγκες παρηγορητικής φροντίδας που έχουν λάβει βοήθεια και από εσάς ως φαρμακοποιό;) και Q_C_19 ("Πληροφορηθήκατε για αυτές τις περιπτώσεις μέσω ...) Στην πρώτη απάντησαν αρνητικά ή δεν ξέρω 12 άτομα και στην επόμενη σχετικά με το από που πληροφορήθηκαν για αυτό απάντησαν 11 άτομα πως δεν γνωρίζουν ή το πληροφορήθηκαν μέσω τρίτου) και μόνο ένας απάντησε εσφαλμένα μέσω του ιδίου ασθενούς (βαθμός συμφωνίας: 91.67%).

6. Στην ερώτηση Q_C_21 (Έχετε χρησιμοποιήσει ποτέ κάποια δωρεάν εφαρμογή για υπολογισμό της δοσολογίας φαρμάκων σε περιπτώσεις παρηγορητικής φροντίδας ;) απάντησαν καταφατικά 5 ερωτηθέντες και όλοι έδωσαν την αντίστοιχη πληροφορία στην επόμενη ερώτηση Q_C_22 (Αν απαντήσατε ναι στην παραπάνω ερώτηση παρακαλούμε συμπληρώστε παρακάτω ποια εφαρμογή), βαθμός συμφωνίας 100%.

7. Στην ερώτηση Q_C_31 (Το Βέλτιστο Πιθανό Ιστορικό Φαρμάκων (Best Possible Medication History, BPMH) είναι μια ακριβής και πλήρης λίστα (ή όσο το δυνατόν πληρέστερη) των φαρμάκων που παίρνει ο ασθενής και περιλαμβάνει...) απάντησαν καταφατικά 10 άτομα και όλα παρείχαν πληροφορίες στην επόμενη ερώτηση Q_C_32 ("Αν απαντήσατε ναι στην παραπάνω ερώτηση παρακαλούμε διευκρινίστε για ποιο πρόγραμμα ή εφαρμογή πρόκειται), ενώ κανένα από αυτά που απάντησε αρνητικά δεν περιείχε εσφαλμένα πληροφορίες (βαθμός συμφωνίας 100%).

Αποτελέσματα

8. Στην ερώτηση Q_C_33 ("Με ποιόν από τους παρακάτω τρόπους επικοινωνείτε προκειμένου να ανταλλάξετε συγκεκριμένες πληροφορίες για τον ασθενή με γενικούς ιατρούς ή νοσηλευτές ;) πέντε ερωτηθέντες απάντησαν με κανέναν τρόπο και στη συνέχεια στην επόμενη ερώτηση Q_C_34 ("Έχετε συμμετάσχει ποτέ σε μια σύσκεψη για την περίπτωση καρκινοπαθούς ασθενούς με ανάγκη παροχής παρηγορητικής φροντίδας ;) όλοι αυτοί οι ερωτηθέντες απάντησαν όχι (βαθμός συμφωνίας 100%).

9. Στις δύο ερωτήσεις Q_C_40 (Έχουν συζητήσει μαζί σας πελάτες που πενθούν την απώλεια συγγενικού ή φιλικού τους προσώπου, υπό την ιδιότητά σας ως φαρμακοποιού ; και Q_C_41 (Ανησυχήσατε ποτέ για έναν πενθούντα πελάτη τόσο ώστε να τον παραπέμψετε για ψυχολογική υποστήριξη;), Από τους 13 που απάντησαν όχι στην πρώτη ερώτηση οι περισσότεροι (9) απάντησαν όχι και στην δεύτερη, βαθμός συμφωνίας 69%, περιμένουμε πως αν κάποιοι δεν έχει συζητήσει με πελάτη δεν μπορεί ούτε να τον παραπέμψει για ψυχολογική υποστήριξη.

Δεδομένου ότι οι ερωτήσεις του ερωτηματολογίου δεν αφορούν όλες στο ίδιο θέμα εντοπίστηκαν οι ομοειδείς ερωτήσεις που έχουν μεταξύ τους συνάφεια και στη συνέχεια οι απαντήσεις μετατράπηκαν σε αριθμητικές τιμές, τέλος υπολογίστηκε ο βαθμός εσωτερικής συνοχής όπως εκφράζεται με το συντελεστή alpha κατά Cronbach. Η μετατροπή σε αριθμητικές τιμές ήταν με αντιστοίχιση 1 σε καταφατική απάντηση ή σε 0 με αρνητική απάντηση αλλά και κατά περίπτωση ώστε να είναι 1 όταν υπάρχει παρουσία κάποιου σχετικού παράγοντα και 0 σε απουσία. Στη συνέχεια αναφέρονται τα αποτελέσματα:

1. Στην ερώτηση Q_C_18 (Γνωρίζετε περιπτώσεις καρκινοπαθών ασθενών με ανάγκες παρηγορητικής φροντίδας που έχουν λάβει βοήθεια και από εσάς ως φαρμακοποιό ;) και Q_C_19 ("Πληροφορηθήκατε για αυτές τις περιπτώσεις μέσω ...), ο βαθμός εσωτερικής συνοχής είναι εξαιρετικός α=84.41% και ω=77.08%.

2. Στην ερώτηση Q_C_21 (Έχετε χρησιμοποιήσει ποτέ κάποια δωρεάν εφαρμογή για υπολογισμό της δοσολογίας φαρμάκων σε περιπτώσεις παρηγορητικής φροντίδας ;) με την επόμενη ερώτηση Q_C_22 (Αν απαντήσατε ναι στην παραπάνω ερώτηση παρακαλούμε συμπληρώστε παρακάτω ποια εφαρμογή), ο βαθμός εσωτερικής συνοχής είναι της τάξης του 100%.

3. Στην ερώτηση Q_C_31 (Το Βέλτιστο Πιθανό Ιστορικό Φαρμάκων (Best Possible Medication History, BPMH) είναι μια ακριβής και πλήρης λίστα (ή όσο το δυνατόν πληρέστερη) των φαρμάκων που παίρνει ο ασθενής και περιλαμβάνει...) και Q_C_32 ("Αν απαντήσατε ναι στην παραπάνω ερώτηση παρακαλούμε διευκρινίστε για ποιο πρόγραμμα ή εφαρμογή πρόκειται), ο βαθμός εσωτερικής συνοχής είναι 100%.

4. Στις δύο ερωτήσεις Q_C_40 (Έχουν συζητήσει μαζί σας πελάτες που πενθούν την απώλεια συγγενικού ή φιλικού τους προσώπου, υπό την ιδιότητά σας ως φαρμακοποιού ; και Q_C_41 (Ανησυχήσατε ποτέ για έναν πενθούντα πελάτη τόσο ώστε να τον παραπέμψετε για ψυχολογική υποστήριξη ;), ο βαθμός εσωτερικής συνοχής είναι της τάξης του α=59.71% και ω=66.81%.

Αποτελέσματα

Πίνακας. Μεταβλητές και η περιγραφή τους	
Ονομασία μεταβλητής	Περιγραφή
Q_B_10	Πόσο συχνά παρέχετε υπηρεσίες σε καρκινοπαθείς ασθενείς ;
Q_B_11	Κατά τη γνώμη σας, τι ποσοστό των ασθενών που φροντίζετε μπορεί να καταλήξει μέσα στους επόμενους 12 μήνες ;
Q_B_12	Γνωρίζετε αν κάποιοι ασθενείς που χρησιμοποίησαν τις υπηρεσίες σας τους προηγούμενους 12 μήνες παρουσίασαν κάποια από τα ακόλουθα ;
Q_C_14	Ανταποκρίνεται αυτός ο ορισμός σε αυτό που εσείς καταλαβαίνετε ως παρηγορητική φροντίδα ;
Q_C_15	Παρακαλούμε σημειώστε σύντομα πως αντιλαμβάνεστε τον όρο " παρηγορητική θεραπεία"
Q_C_18	Γνωρίζετε περιπτώσεις καρκινοπαθών ασθενών με ανάγκες παρηγορητικής φροντίδας που έχουν λάβει βοήθεια και από εσάς ως φαρμακοποιό ;
Q_C_21	Έχετε χρησιμοποιήσει ποτέ κάποια δωρεάν εφαρμογή για υπολογισμό της δοσολογίας φαρμάκων σε περιπτώσεις παρηγορητικής φροντίδας ;
Q_C_31	Το Βέλτιστο Πιθανό Ιστορικό Φαρμάκων (Best Possible Medication History, BPMH) είναι μια ακριβής και πλήρης λίστα (ή όσο το δυνατόν πληρέστερη) των φαρμάκων που παίρνει ο ασθενής και περιλαμβάνει
Q_C_32	Αν απαντήσατε ναι στην παραπάνω ερώτηση παρακαλούμε διευκρινίστε για ποιο πρόγραμμα ή εφαρμογή πρόκειται
Q_C_33	Με ποιόν από τους παρακάτω τρόπους επικοινωνείτε προκειμένου να ανταλλάξετε συγκεκριμένες πληροφορίες για τον ασθενή με γενικούς ιατρούς ή νοσηλευτές ;
Q_C_40	Έχουν συζητήσει μαζί σας πελάτες που πενθούν την απώλεια συγγενικού ή φιλικού τους προσώπου, υπό την ιδιότητά σας ως φαρμακοποιού ;

Συμπεράσματα

Η ελληνική έκδοση του ερωτηματολογίου για τη κατανόηση της παρηγορητικής θεραπείας από την επιστημονική κοινότητα των φαρμακοποιών κρίνεται ικανοποιητική και το ερωτηματολόγιο αξιόπιστο.

Βιβλιογραφία

- Aliferis, E., & Garani-Papadatos, T. (2024). Pharmacist's role in cancer pain management: A scoring review. "To Vima tou Asklipiou" Journal, 23(1), 1-5
- Tait P, Chakraborty A, Jones K, Tieman J. What Is the Community Pharmacists' Role in Supporting Older Australians with Palliative Care Needs? Healthcare (Basel). 2021 Apr 21;9(5):489. doi: 10.3390/healthcare9050489. PMID: 33919247; PMCID: PMC8143164.